

ІМПЛІЦИТНИЙ СКЛАДНИК КОМУНІКАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ДЕЕСКАЛАЦІЇ КОНФЛІКТУ

У статті здійснено спробу дослідити природу імпліцитності як лінгвістичної категорії, розглянути основні підходи науковців до вивчення цієї проблеми. Автор розмежує терміни “імпліцитність”, “пропозиція”, “імплікація”, “імплікатура”, вважаючи їх суміжними, але не тотожними поняттями, наводить їх визначення. Окреслено причини, які спонукають мовців до представлення інформації в імпліцитній формі, визначено основні фактори, від яких залежить успішне кодування та декодування повідомлень у процесі комунікації. Імпліцитність схарактеризована як латентно виражена інформація, яка декодується мовцем з опорою на експліцитне значення та обставини й умови комунікації. Автор аналізує специфіку використання повідомлень з імпліцитним складником у процесі деескалації конфлікту. Встановлено, що висловлювання з імпліцитними смислами – частотні в аналізованій ситуації, вони використовуються й ініціатором гармонізації міжособистісної інтеракції, і його об'єктом. Імпліцитно виражена інформація може доповнювати або повністю заміщувати експліцитну. Зважаючи на властиву імпліцитним висловлюванням варіативність декодування, вони можуть сприяти розв'язанню конфлікту або стати причиною його поглиблення.

Ключові слова: імпліцитність, пропозиція, імплікація, імплікатура, декодування, деескалація конфлікту.

Постановка наукової проблеми та її значення. Загальновідомим є факт, що, крім інформації, вираженої експліцитно, висловлювання здебільшого містять у собі імпліцитну інформацію, тобто ту, яка не є безпосередньо вербалізованою, і потребує додаткових способів її кодування та декодування. Так, на думку Л. Є. Бірюкової, імпліцитність як категорія має глобальний характер, оскільки сумарна інформація практично кожного повідомлення не вичерпується сукупністю значень мовних одиниць, які його утворюють, а містить у собі багато іншої інформації. Отож, імпліцитність можна вважати універсальною категорією мови та мовлення, явищем, яке охоплює всі сфери мови, від фонетики до стилістики, і проявляється і на рівні слова, і на рівні висловлювання та тексту [4, с. 304]. Ж. Р. Арустамян вважає, що лише сукупність експліцитного та імпліцитного комплементів являє собою комунікативно завершене (повне) висловлювання [2, с. 7].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблема експліцитності / імпліцитності передачі інформації викликає зацікавленість у представників різних наук. У галузі лінгвістики ця проблема входить у коло наукових інтересів В. Х. Багдасарян, К. А. Долініна, Ф. С. Бацевича, Н. Я. Іванишин, М. В. Нікітіна, І. В. Арнольд, А. В. Бондарко, В. І. Кононенко, І. В. Іванкової, Л. В. Лисоченко, В. З. Дем'янова, Т. С. Оганезової, Дж. Серля, Б. Д. Хоумера, Дж. Т. Ремзі та ін.

Незважаючи на те, що дослідження імпліцитності як мовознавчої категорії – важлива наукова проблема, яка вимагає різноаспектного вивчення, на сьогодні універсального визначення цього поняття немає. Потребують наукового осмислення і питання розмежування імпліцитності та суміжних із нею понять і явищ, визначення причин імплікування інформації мовцями тощо.

Мета розвідки – дослідити імпліцитність як мовознавчу категорію загалом і схарактеризувати її як складову частину мовленнєвої взаємодії в ситуації деескалації конфлікту. Мета передбачає розв'язання таких *завдань*:

- 1) дослідити природу мовленнєвої імпліцитності, вивчити досвід науковців, які займалися цією проблемою;
- 2) розглянути й конкретизувати терміни, суміжні з поняттям “імпліцитність”;
- 3) визначити причини, які спонукають мовців до представлення інформації в імпліцитній формі;

4) окреслити основні фактори, від яких залежить успішне кодування та декодування повідомлень у процесі комунікації;

5) розглянути особливості використання висловлювань з імпліцитним значенням у ситуації деескалації конфлікту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Висловлювання у вербальній комунікації має 1) виражений зміст, відображений через значення мовних одиниць, що входять до його складу, та 2) імпліцитний зміст, який утворюється як результат нашарування на експліцитний зміст фонових знань, що формують когнітивне середовище співрозмовників. Отож, без імпліцитної інформації неможливе створення та розуміння загального змісту будь-якого висловлювання [9, с. 8].

У сучасній мовознавчій науці немає однаковості в поняттєвому визначенні категорії “імпліцитність”. Зважаючи на таку термінологічну невизначеність, розглянемо різні погляди на розуміння імпліцитності як однієї з важливих лінгвокатегорій. “Великий тлумачний словник сучасної української мови” наводить таке визначення поняття “імпліцитний”: який, мається на увазі, невиражений [5, с. 501]. Крім прикметників “імпліцитний” і “невиражений”, лінгвісти у цьому контексті використовують такі синоніми цього поняття: прихований (О. М. Лазуткіна, Л. Г. Бабенко), іманентний (Ж. Р. Арустамян), латентний (Н. Я. Іванишин), нерозгорнутий (Д. Е. Розенталь), неявний (Ф. С. Бацевич).

К. А. Долінін визначає імпліцитність як “зміст (смісл), який безпосередньо не втілений в узуальних лексичних і граматичних значеннях мовних одиниць, що утворюють висловлювання, а виводиться або може бути виведений з останнього при його сприйнятті” [6, с. 43]. Ф. С. Бацевич уводить поняття “імпліцитний смисл” (інформація) – “неявний, прихований смисл, який виводиться слухачем (читачем) із значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування” [3, с. 156]. Такого ж погляду на суть імпліцитності дотримується і М. В. Нікітін, вважаючи, що імпліцитність виникає як результат взаємодії експліцитних значень з обставинами й умовами їх реалізації [7, с. 163].

До причин імплікування інформації в процесі спілкування Т. С. Оганезова зараховує:

1) потребу дотримуватися принципу ввічливості, який визнається необхідною умовою ефективної комунікації;

2) феномен “збереження лица” (комуніканти прагнуть зберегти свій позитивний імідж, гармонію соціальної та комунікативної взаємодії);

3) соціальний статус учасників комунікації;

4) гендерний фактор;

5) формальність/неформальність ситуації;

6) тенденцію до евфемізації мовлення [8].

В. В. Чиняєва доповнює цей перелік такими факторами:

7) середовище (час, місце, оточення, у якому перебувають комуніканти);

8) особистісні мотиви (бажання самовиразитися, виділитися серед інших за допомогою використання можливостей мови, потреба через нові форми передати суб’єктивне ставлення до навколишнього світу);

9) соціальні мотиви, які ґрунтуються на комунікативному замислі адресанта вплинути на адресата й викликати в нього відповідні замислу зміни в поведінці та внутрішньому світі [10].

Успішність використання та декодування імпліцитної інформації залежить від психологічних особливостей учасників комунікації (здатність до аналітичного мислення, лінгвістичне чуття, дотепність тощо), ступеня знайомства інтраквантів, стосунків між ними, віку, статі, настрою, освіти, рівного чи різного соціального статусу [10, с. 175–176].

З імпліцитністю тісно пов’язані поняття *пропозиція*, *імплікація*, *імплікатура*. Деякі дослідники ототожнюють поняття “імпліцитність” і “імплікація” (В. К. Долбіна), “імплікатура” і “імплікація” (Е. Бялек). Однак, будучи суміжними, ці поняття, на нашу думку, не тотожні.

Пресупозиція – це фонові знання співрозмовників, на основі яких здійснюється виведення імпліцитного змісту повідомлення [9, с. 9], “спільний фонд знань, спільний досвід, спільні попередні відомості про явище, подію, стан речей тощо, якими володіють комуніканти; зона перетину когнітивних просторів учасників комунікації, яка актуалізується в процесі спілкування” [3, с. 181].

Імплікація – логічна операція, яка пов’язує два висловлювання в одне складне і, зазвичай, у мові співвідноситься з сполучником “якщо..., то...” [3, с. 179]. Перший член такого виразу називають антицедентом, другий – консеквентом. Найбільш повне, на нашу думку, визначення імплікації Ф. Б. Сітдікової, яка розуміє цю категорію як “процес виведення реципієнтом загального смислу на основі значення мовних одиниць у поєднанні з наявними екзистенціальними, прагматичними, комунікативними, лінгвістичними та іншими пресупозиціями” [9, с. 8]. Отож, імплікація та імпліцитність співвідносяться як процес і результат, оскільки імпліцитне значення повідомлення стає зрозумілим для реципієнта завдяки мисленнєвій операції імплікації.

Імплікатура – це логічний умовивід, результат процесу імплікації, прихований додатковий смисл, який виводиться комунікантами з мовного змісту висловлювання [9, с. 8–9].

Розглянемо функціонування даних явищ на прикладі ситуації деескалації конфлікту:

Комунікант 1: “Girls, is there anything you’d like to tell me?” Dr. Ryan asked sternly [...].

I guess we should apologise to this guy, Jane thought. We put him through a lot yesterday.

Комунікант 2: “Look, sir,” she began, “I’m really sorry about what happened yesterday, and...”

Комунікант 1: “It’s okay,” the man said, holding up a hand to stop her [15, p. 176–177].

Перша репліка є імпліцитним вираженням бажання комуніканта 1 почути прохання про вибачення. Під час сприйняття цього повідомлення у свідомості комуніканта 2 актуалізуються фонові знання про конфлікт, причини, що призвели до його виникнення, та усвідомлення власної вини. Тому комунікант 2 правильно декодує повідомлення комуніканта 1, розпізнавши прихований зміст, що в ньому закладений. Це засвідчує згода комуніканта 1 прийняти вибачення. Цей процес відбувається завдяки пресупозиції, яка, у цьому разі, є одним із факторів, що забезпечують успішність комунікації. Імплікація може бути представлена у вигляді мисленнєво-логічної операції комуніканта 2:

антицедент: якщо комунікант 1 своїм висловлюванням “*Girls, is there anything you’d like to tell me?*” кодує своє бажання почути моє вибачення, то

консеквент: я, зважаючи на свою провину, повинен здійснити цю дію. Імплікатурою є, відповідно, прийняте рішення про потребу вибачення.

Імпліцитність – важливий фактор успішності комунікації в процесі деескалації конфлікту, оскільки висловлювання з імпліцитними смислами частотні в цій ситуації, їх використовують і як ініціатора гармонізації міжособистісної інтеракції, і як його об’єкта. Як справедливо зазначає І. В. Арнольд, імпліцитній інформації властива варіативна інтерпретація [1, с. 85], тому повідомлення з імпліцитними смислами можуть і сприяти розв’язанню конфлікту, і бути причиною його поглиблення.

Описаний вище приклад – це демонстрація того, як імпліцитне висловлювання за умови правильного декодування сприяє розв’язанню конфлікту.

У наступному прикладі відмінність у кодуванні та декодуванні інформації – причина ескалації конфлікту.

Комунікант 1: “Terribly sorry [...] But you’ll never believe what happened. I was...”

Комунікант 2: “You’re right, Orla. I don’t believe you,” Maggie cut her off sharply [14, p. 232].

Висловлюванням “*But you’ll never believe what happened. I was...*” комунікант 1 кодує таку інформацію: я маю виправдання, я можу пояснити, що спричинило конфлікт. Комунікант 2, своєю чергою, по-іншому декодує повідомлення, сприймаючи лише його експліцитне значення, що приводить до загострення конфлікту.

Як показує аналіз мовного матеріалу, імпліцитно може бути виражена і згода прийняти вибачення та гармонізувати міжособистісну комунікацію, і відмова це зробити.

У наступному прикладі через вербалізацію позитивного ставлення до ініціатора примирення згода припинити конфлікт виражена імпліцитно:

Her tears subsiding, she drew herself from him, saying "I'm sorry... I'm sorry".

He looked into her eyes, his voice still quiet. "All I want is for you to be happy, Rosy" [...] He put an arm around her shoulders and led her out of the cowshed and back to the house [11, p. 113].

Імпліцитна згода прийняти вибачення та розв'язати конфлікт може актуалізуватися і через демонстрацію розуміння причин, що його спричинили:

"Oh, John, I'm... I'm sorry I've spoken about it; I just wanted you to..." The colour was now ebbing from his cheeks and he thrust out his hand towards her, and when hers lay in it he said, "Don't worry, Helen, I understand" [11, p. 289].

Бажання припинити конфлікт може бути виражене через заперечення провини ініціатора примирення:

"I'm really sorry to have ruined the weekend," Caroline apologized tearfully.

"Don't be ridiculous, Caroline. It's not your fault. Come on, let's go," Maggie said briskly, leading the way [14, p. 351].

Відмова розв'язати конфлікт, прийнявши вибачення партнера з комунікації, також може бути виражена не безпосередньо, а приховано:

"I'm sorry", whispered Tom, rubbing his sore knuckles. "I'm sorry".

"I think you'd better go", said Roman softly [13, p. 41].

Важливо зазначити, що імпліцитна інформація може доповнювати або повністю заміщувати експліцитну. Наступний приклад демонструє повне заміщення експліцитного вираження наміру комунікантів відновити гармонійну міжособистісну інтеракцію.

"Hi, Cathy", she (Dawn) said, coming into the lounge, where I was playing with Adrian. "Do you want a game of Scrabble?"

And why I should have been doing other things, I recognised she was offering an 'olive branch of reconciliation'.

"Yes, that sounds good. Let's take the board into the garden; it's such a nice day".

She helped me carry the coffee table out on to the lawn and then she fetched two garden chairs from the shed [...] We then spent a very enjoyable couple of hours in competitive way [12, p. 182].

У цьому разі правильне декодування висловлювань можливе лише завдяки пресупозиції, спільним знанням комунікантів про попередній досвід спілкування, на основі чого і здійснюється виведення імпліцитного змісту повідомлень обох мовців.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, імпліцитність (або імпліцитний смисл) – це латентно виражена інформація, яку мовець декодує з опорою на експліцитне значення та обставини й умови комунікації. Аналіз мовного матеріалу дає підстави зробити такі висновки: імпліцитність – важливий фактор успішності комунікації в процесі деескалації конфлікту; висловлювання з імпліцитними смислами частотні в аналізованій ситуації, їх використовують і як ініціатора гармонізації стосунків, і як його об'єкта; імпліцитно виражена інформація може доповнювати або повністю заміщувати експліцитну; зважаючи на властиву імпліцитним висловлюванням варіативність декодування, вони можуть і сприяти розв'язанню конфлікту, і стати причиною його поглиблення. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у докладнішому аналізі лексичних і граматичних засобів реалізації імпліцитності у процесі деескалації конфлікту.

Джерела та література

1. Арнольд В. И. Импликация как прием построения текста и предмет филологического изучения / В. И. Арнольд // Вопросы языкознания. – 1982. – № 4. – С. 83–91.

2. Арустамян Ж. Р. Имплицидность как интеракциональная категория и механизмы ее реализации во французском языке (на материале малого фольклорного жанра анекдота) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / Ж. Р. Арустамян. – Воронеж : [б. и.], 2011. – 21 с.
3. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики : учебник / Ф. С. Бацевич. – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 344 с.
4. Бирюкова Л. Е. Моделирование как механизм создания подтекста / Л. Е. Бирюкова // *Studia Linguistica*. Проблемы теории европейских языков. – СПб. : Тригон, 2001. – Вып. 10. – С. 304–309.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
6. Долинин К. А. Имплицинтное содержание высказывания / К. А. Долинин // *Вопросы языкознания*. – 1983. – № 6. – С. 37–47.
7. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин. – М. : Высш. шк., 1988. – 358 с.
8. Оганезова Т. С. Причины имплицирования информации в процессе коммуникации / Т. С. Оганезова // *Вестник Ленинград. гос. ун-та им. А. С. Пушкина*. – 2011. – Т. 1, № 4. – С. 187–193.
9. Ситдикова Ф. Б. Способы передачи имплицитной информации в татарском литературном языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 «Языки народов Российской Федерации (татарский язык)» / Ф. Б. Ситдикова. – Казань : [б. и.], 2007. – 25 с.
10. Чиняева В. В. Имплицинтная коммуникация как способ «реконструкции» картины мира социума (на материале драматургических произведений У. Шекспира) / В. В. Чиняева // *Вестник Ленинград. гос. ун-та им. А. С. Пушкина*. – 2013. – Т. 7, № 2. – С. 172–177.
11. Cookson C. *The obsession* / C. Cookson. – London : Corgi Books, 1996. – 381 p.
12. Glass C. *Cut* / C. Glass. – London : Harper Element, 2008. – 310 p.
13. Perry T. *Daddy's Girls* / T. Perry. – London : Harper, 2007. – 612 p.
14. Scanlan P. *City lives* / P. Scanlan. – London : Bantam Books, 1999. – 474 p.
15. Willard E. *New York minute* / E. Willard. – Los Angeles : Dualstar Entertainment Group, 2004. – 182 p.

Передон Наталия. Имплицинтная составляющая коммуникации в процессе деэскалации конфликта.

В статье предпринята попытка исследовать природу имплицитности как лингвистической категории, рассмотреть основные подходы ученых к изучению данной проблемы. Автор разграничивает термины «имплицитность», «пропозиция», «импликация», «имплицатура», считая их смежными, но не тождественными понятиями, приводит их определения. Очерчены причины, побуждающие участников коммуникации к представлению информации в имплицитной форме, определены основные факторы, от которых зависит успешное кодирование и декодирование сообщений в процессе общения. Имплицинтность охарактеризована как латентно выраженная информация, которая декодируется говорящим с опорой на эксплицитное значение, обстоятельства и условия коммуникации. Автор анализирует специфику использования сообщений с имплицитной составляющей в ситуации деэскалации конфликта. Установлено, что высказывания с имплицитными смыслами часто употребляются в анализируемой ситуации, они принадлежат инициатору гармонизации межличностной интеракции и его объекту. Имплицинтно выраженная информация может дополнять, либо же полностью заменять эксплицитную. Учитывая свойственную имплицитным высказываниям вариативность декодирования, они могут как содействовать деэскалации конфликта, так и стать причиной его обострения.

Ключевые слова: имплицитность, пропозиция, импликация, имплицатура, декодирование, деэскалация конфликта.

Peredon Natalia. Implicitness as a Component of Communication in the Conflict De-escalation Process. The focus of this article is to explore the nature of implicitness as a linguistic category. An attempt has been made to consider the basic approaches which exist for dealing with this problem. The author has drawn a distinction between the notions of proposition, implicitness, implication and implicature, considering them to be related, but not identical. The author has described the reasons for which the interlocutors feel impelled to convey their messages implicitly, and has identified the key factors for successfully encoding and decoding information in the process of communication. Implicitness has been described as being linked with latently expressed information, which is then decoded by the interlocutor in accordance with the explicit meaning of a message, and with the circumstances and conditions under which the communication occurs. The author has analyzed specific aspects involved in the use of implicit messages within the process of conflict de-escalation. It has been determined that utterances with implicit meanings are often used in the type of situation which is the object of our analysis, and may be utilized either by the party who is seeking to be the initiator of restored harmonious relations, or by the interlocutor who is the object of the initiative for reconciliation. A point worth noting is that implicitly expressed information can either supplement the explicit messages, or else it can completely replace them. Since it is possible to decode implicit messages in a variety of different ways, they may contribute to the resolution of the conflict, or else, on the contrary, they may actually contribute to its escalation.

Key words: implicitness, proposition, implication, implicature, decoding, conflict de-escalation.